

stichting Instandhouding
Kleine Landschapselementen in
Limburg

IKL

**PLATTELAND
IN UITVOERING**
'n Buitenkans voor Limburgers

Achtergrond: De bloesem van Limburg 20 jaar HOOGSTAMACTIE IKL

De karakteristieke Limburgse boomgaarden met hoogstamfruitbomen hebben in de afgelopen twintig jaar een opknopbeurt ondergaan, die nergens in Europa zijn weerga kent. In deze periode plantte IKL-Limburg maar liefst 38.000 authentieke hoogstamfruitbomen. Daarnaast vonden grootschalige snoei- en herstelacties plaats in meer dan 1500 uiterst gevarieerde boomgaarden. In de bestaande oude boomgaarden knapten medewerkers van de Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg, IKL meer dan 22.000 oude fruitbomen op.

Sinds 1989 spant IKL zich met steun van veel partijen in voor het behoud én de verjonging van de Limburgse hoogstamboomgaarden. Tot het midden van de jaren zestig waren de boomgaarden met een hoge stam van 2 meter (hoog-stamfruitboom) beeldbepalend voor het Nationaal Landschap Zuid-Limburg. Doordat de boomkroon op twee meter begint, konden de boomgaarden in Limburg zowel als vee- en fruitweide gebruikt worden. De verschijningsvorm van dit soort boomgaarden (met een tweeledige functie) treft men op deze schaal nergens in Nederland aan. Deze boomgaarden bepalen in belangrijke mate de grote afwisseling van Zuid-Limburg, maar hebben al eeuwenlang zijn weerslag op de bewoners en de Limburgse cultuur.

Veel bewonderaars van het Limburgse Landschap beseffen nauwelijks dat 50 jaar geleden de meeste dorpen in Zuid-Limburg compleet verscholen gingen achter de groene gordels van dit soort boomgaarden. Toeristen die in het voorjaar kwamen genieten van de bloesem van Limburg, moesten zich in deze periode oriënteren op de kerktorens die boven de bomen uittorenden. In 1950 – het hoogtepunt van de Limburgse hoogstamcultuur - bestond het areaal aan hoogstam uit 15.000 ha: in het midden van de jaren tachtig was dit afgenomen tot 1900 ha.

Dit kwam door de opkomst van het veel gemakkelijker te plukken laagstamfruit, de door overheden gestimuleerde rooi-acties van de overheid en andere ingrepen in het landschap als verstedelijking, ruilverkavelingen en de aanleg van wegen. In pakweg 30 jaar tijd verdween maar liefst 80 procent van de hoogstamboomgaarden in Limburg.

Vanwege de belangrijke landschappelijke, cultuurhistorisch en ecologisch betekenis en de toeristisch-recreatieve waarden werd IKL door de provincie Limburg in staat gesteld tot het opzetten van een omvangrijke herstel- en aanplantactie. Daarbij sloot IKL nadrukkelijk aan op de Limburgse identiteit die medebepaald wordt is door de hoogstam. Veel Limburgers voelen zich ook hiermee verbonden. Als geen ander weten zij dat de boomgaarden het resultaat zijn van menselijk handelen. Zij vertellen ons wie we zijn, wat onze voorouders van belang vonden. Maar óók wat wij in de toekomst van belang vinden. Het grootschalig behoud en herstel van de authentieke hoogstamboomgaarden onder de naam; Hoogstam, de bloesem van Limburg is qua schaal en diversiteit aan maatregelen nergens geëvenaard.

Herstel oude boomgaarden

In de eerste jaren ging de aandacht uit naar de revitalisering van de bestaande, oude boomgaarden:

- Hierbij werd het achterstallig onderhoud weggewerkt. Wanneer dit achterwege blijft dan neemt de vitaliteit van deze cultuurbomen namelijk snel af. De bomen groeien dicht. De vruchten worden kleiner. Bovendien krijgen dan ziekten en plagen greep op de bomen.
- Opegevallen plekken werden opnieuw ingeplant.
- De jonge bomen worden ook begeleid in de snoei: dit is namelijk essentieel voor de vorm van de toekomstige boom.
- Mensen worden gestimuleerd om cursussen te volgen. Inmiddels schoolde IKL al meer dan 2500 cursisten in de vaardigheden van het snoeien.
- Boomgaarden worden in adoptie gegeven bij lokale vrijwilligersgroepen.
- Er zijn diverse wandel- en fietsboekjes uitgegeven met tochten langs de mooiste boomgaarden
- Zet IKL jaarlijks 12 tot 14 goedbezochte Bloesemtochten uit ism. IVN-groepen.

- Met steun van grote bedrijven als Brand en DSM konden periodieken en lesbrieven worden uitgegeven.
- Werd met steun van fruitvoorlichters en andere deskundigen het Pomologisch Genootschap Limburg opgericht.

De resultaten van twintig jaar gestaag herstelwerk zijn indrukwekkend te noemen.

Sinds het begin van de actie tot het behoud van de boomgaarden, knapte IKL met haar professionele uitvoerende dienst meer dan 1500 boomgaarden op.

Daarbij ging het om **22.000** oude bomen die door medewerkers van IKL gedurende meerdere jaren onder handen zijn genomen. Daarbij ging het om het wegwerken van het achterstallige snoeiwerk (boomkronen opensnoeien gedurende drie jaar. Daarnaast werden ook nog eens 7000 fruitbomen regulier gesnoeid.

Los van IKL zijn er ook 27 vrijwilligersgroepen op dit vlak actief geweest. Momenteel gaat het om 15 plaatselijk actieve groepen en de ANWB die in jaarlijkse snoeikampen achterstallig en periodiek onderhoud uitvoeren. De leden van de ANWB-snoeikampen onderhielden de afgelopen jaren meer dan 3000 fruitbomen.

Aangezien de bomen niet het eeuwige leven hebben, plant IKL ook volop nieuwe bomen. Aanvankelijk alleen in bestaande oude boomgaarden op de opengevallen plekken. Later geschiedde dit ook, aanvankelijk met steun van het bedrijfsleven en de Postcode Loterij ook door de aanleg van nieuwe boomgaarden. De teller voor de aanplant van jonge hoogstamfruitbomen staat momenteel op **38.800 bomen**.

Naar schatting zijn er in Limburg op dit ogenblik nog **80.000** hoogstamfruitbomen.

Een groot aantal boomgaarden is door IKL eveneens voorzien van hagen. De totale lengte van deze authentieke meidoornhagen bedraagt maar liefst **183** kilometer

Eigenaren zelf verantwoordelijk

Eigenaren zijn zelf verantwoordelijk voor de uitvoering van het jaarlijks onderhoud. Eigenaren hebben een verplichting op zich genomen voor de instandhouding. Een groot deel van de boomgaardeigenaren ontdekken al vrij snel dat ze er een nieuwe hele plezierige hobby erbij hebben gekregen. Niet alleen vanwege het enorme assortiment aan rassen, kleuren en vormen en de daarbij behorende verwerkingsmogelijkheden. Maar ze ontdekken ook dat de boomgaard een leefomgeving biedt aan allerlei soorten dieren. Verder ontdekken ze dat de bomen jaarlijks begeleid moeten worden via gerichte snoei-ingrepen.

De stichting IKL draagt de zorg voor het onderhoud van de boomgaarden via cursussen ook over op eigenaren en vrijwilligers. Inmiddels werden meer dan 2500 mensen geschoold in de kunst van het snoeien.

- Bij jonge bomen wordt de groei gericht gestimuleerd door snoei. Het gaat daarbij om een mooie opbouw en vorming van de kroon.
- De andere op de instandhouding van een goed evenwicht tussen blad, tak en vruchtontwikkeling : **de onderhoudssnoei**
- En de verjongingssnoei : **het wegwerken van het achterstallig onderhoud**.

Een belangrijk punt van aandacht en zorg is het onderhoud van de bomen door de eigenaren zelf.

Uit een enquête enkele jaren terug gaf 46 procent van 850 eigenaren (van de 1800 ondervraagden) aan dat ze geen onderhoud meer pleegden aan de bomen. Mogelijk ligt dit percentage hoger, omdat minder dan de helft reageerde op de enquête.

Het goede nieuws is dus dat 54 procent van de eigenaren die gereageerd hebben op het onderzoek aangeven dat ze zelf de bomen onderhouden.

- Eenderde (33 procent) geeft aan dat ze het zelf doet.
- 21 procent voert het onderhoud uit met familie kennissen en burens.

Verder valt op dat ruim tweederde (70 procent) aangeeft dat ze ondersteuning wenst bij het reguliere onderhoud; omdat

- ze de vakkennis en de vaardigheden hiervoor mist. (40 procent).
- 20 procent heeft geen tijd
- 18 procent vindt het werk te zwaar en/of te gevaarlijk
- 14 procent geeft aan dat ze te oud zijn voor dit werk.

Om te komen tot een duurzaam beheer en onderhoud van de boomgaarden zoekt IKL nu de ondersteuning in meerdere richtingen :

1. IKL blijft mensen stimuleren tot regelmatig onderhoud. Hiervoor geeft ze cursussen gericht op het onderhoud en de snoei van de fruitbomen. Dat blijft ongewijzigd. Ook worden mensen schriftelijk op de hoogte gebracht van de noodzaak tot regelmatige snoei via een jaarlijks periodiek.
2. Mensen kunnen een beroep doen op de beheervergoedingen die het Rijk uitkeert (€ 15,00 per boom).
3. Boomgaardeigenaren die dit wensen kunnen tegen betaling een beroep doen op de stichting. Dat kan voor een eenmalige snoeibeurt.
4. Stimulering collectief onderhoud door hoogstambrigades. Aangezien een deel van de eigenaren maakt reeds gebruik van derden. Een verhoogde kans voor de daadwerkelijke uitvoering van snoeiwerk wordt dan ook gezocht in het verenigen van eigenaren in zogenaamde snoeibrigades. Dit zijn eigenaren die bereid zijn om bij elkaar de bomen te gaan snoeien. Op deze wijze wordt kennis en kunde gedeeld. Voor ondersteuning kan een beroep worden gedaan op IKL. Inmiddels zijn in de meeste regio's van Zuid-Limburg hoogstambrigades actief van eigenaren die bij elkaar snoeien.
5. Daarnaast zijn er nog altijd vrijwilligersgroepen die door IKL ondersteund worden. Dit zijn er in totaal nog een vijftiental, het zijn onder meer. 15 IVN-afdelingen, plaatselijke wijkverenigingen, wijngildes die belangstelling hebben voor dit dit onderhoud.
6. Verder organiseert de ANWB sinds het begin van de actie speciale hoogstam-snoeikampen. Buitengewoon betrokken mensen uit het hele land komen elk jaar weer naar Zuid-Limburg om in de winterse boomgaarden werk uit te voeren.